

KOOS VAN NOPPEN

Bezetting
W.A. Ortt-
huis maakte
Amersfoort
in 1972 tot
dagelijks
voorpagina-
nieuws

‘Men ziet dit als een spelletje van ons, maar zo is het niet’

‘Ortthuis bezet’. Het kleine berichtje had de kracht van een alarmsignaal.¹ Ruim een week lang was Amersfoort landelijk in het nieuws. De jonge bewoners van het orthopedisch instituut wisten zelfs Tweede-Kamerleden voor hun zaak te interesseren. Zo snel als het vuur oplaaide, zo snel doofde het na ruim een week. Een terugblik.

▲ Foto van de bezetters als opening van een landelijk dagblad.

Trouw 4-11-1972

◀ Luchtfoto van het Leusderkwartier met onderaan de Bosweg, 1956. Het Ortthuis op de voorgrond, <https://commons.wikimedia.org>

Archief Eemland MOA 0010000863, foto KLM Aero-carto

▲ **Frits Bom**
ANP 18667742

- **De jongens van het Ortt huis tijdens de bezetting, 1 november 1972. Op de achtergrond het bakstenen tehuis met brandtrap en vervallen balkon.**
Spaarnestad SFA002027581, collectie 't Sticht 178, fotograaf onbekend

'Hoe oud ben jij?'
'12 jaar.'
'Wat doe je nou?'
'Wacht houden bij de deur.'
'Je houdt de wacht. En als al die sterke kerels die buiten staan er aankomen, wat doe je dan?'
'Dan ga ik de anderen waarschuwen.'
'Dan houden jullie ze met elkaar tegen?'
'Ja.'
'Hoe lang ben je van plan te blijven zitten, zo, op wacht?'
'Zo lang als mogelijk is.'

Een reportage in het VARA-actualiteitenprogramma *Dingen van de dag*, al op dezelfde dag als het bericht in de *Amersfoortse Courant*. Verslaggever is Frits Bom, die als *De Ombudsman* en *De Vakantie-man* een bekende Nederlander zou worden. Hij is in Amersfoort voor 'het zoveelste indianenverhaal over een directie van een inrichting die niet met personeel weet om te gaan'. De toon is in de eerste zin meteen gezet. 'En dan vallen er ontslagen. Het personeel neemt het niet, maar dit keer komt ook de groep voor wie het tehuis is bestemd, de jongens, in actie. Ze hadden het tot dusver best naar hun zin.'²

- 1 *Amersfoortse Courant* 1-11-1972
2 *Dingen van de dag* 1-11-1972. De radio- en tv-uitzendingen zijn geraadpleegd bij Beeld & Geluid, Hilversum.
3 *Zandbergen: 75 jaar opvoeding in pleeggezinnen en tehuizen* (Amersfoort 1949) 5

Opvang

Aan het eind van een lommerrijk oprijlaantje, aan de rand van de bebouwde kom van Amersfoort-Zuid, staat in 1972 het Ortt huis van de Maatschappij Zandbergen. Al sinds 1880, zes jaar na de oprichting, is de organisatie voor jeugdhulpverlening actief op het gelijknamige landgoed. De oprichter, Michaël Willem Scheltema (1826-1904), had zich als Friese plattelandsdominee het lot aangetrokken van vele ouderloze kinderen. Ze werden dikwijls uitbesteed bij de minsten der bevolking en slecht gevoed, onvoldoende gekleed en geestelijk verwaarloosd. In die tijd beliep het aantal wezen 30.000.³ Om de grote nood te helpen lenigen begon Scheltema met medestanders in Amersfoort een opvanghuis. Het was bewust kleinschalig, want hij sprak schande van de gangbare grote *kinderkazernes*, die hij ook wel misprijzend omschreef als *kinderpakhuizen* en *doodskisten der levenden*. De Zandbergenlocatie noemde hij met een ongelukkige term *door-gangshuis*, want het was de bedoeling dat de kinderen er tijdelijk zouden verblijven, totdat ze in een pleeggezin of een gesticht konden worden geplaatst.

- ▲ **Entree tot het terrein, ca 1978.**
Archief Eemland AFT007001794, foto Elias Ruitenber

Begin jaren '70 staat deze stichting aan de vooravond van het eeuwfeest. In de loop van de lange geschiedenis zijn nieuwe doelgroepen in het vizier gekomen. De stichting is zich steeds meer gaan toeleggen op voogdijzorg en (vooral) orthopedische opvoeding. Voor die laatste taak heeft ze de beschikking over zes tehuizen; vier in Amersfoort, twee in Hilversum.

Het W.A. Ortt huis is het oudste en grootste, op de locatie aan de Amersfoortse Bosweg. Het dankt zijn naam aan de ondernemende jonkheer Willem Antonie Ortt (1868-1946), onder wiens bezielende leiding Zandbergen zijn vleugels uitsloeg. Anno 1972 zijn er 21 jongens in gehuisvest, in de leeftijd van 12 tot 19 jaar, voornamelijk afkomstig uit gezinnen die met de opvoeding geen raad weten.

Sluimerend conflict

Al sinds de zomer van dat jaar botert het niet tussen de directeur van Zandbergen, Arnold van Venrooy, en het hoofd van het Ortt huis, Jillis van

▲ Martin Rep, 2023
Foto auteur

Neuren. Op 31 juli krijgt Van Neuren ontslag op staande voet, 'vanwege zijn gedrag tegenover een vrouwelijk personeelslid en het "doorkruisen" van therapieën door zich op het terrein van de specialisten te begeven en hun rapporten met sommige pupillen door te nemen'.⁴ Uit onvrede met het besluit melden zeven van de acht groepsleiders zich daarop ziek.

Directeur Van Venrooy, die ooit bij Zandbergen is begonnen als speltherapeut, slaagt er in de daaropvolgende maanden niet in om de gemoederen te kalmeren. Bemiddelingspogingen lopen spaak, de werksfeer is totaal verziekt. Eind oktober ontbiedt Van Venrooy elk van de groepsleiders voor een individueel onderhoud, waarin ze voor de keuze worden geplaatst: loyaal doorgaan met werken of inpakken en wegwezen.⁵

Martin Rep, nu 76, was destijds een jonge stadsverslaggever van de *Amersfoortse Courant*. Hij was het smeulende arbeidsconflict op de voet gaan volgen, na een telefoontje van Van Neuren. Zodoende wist hij in zijn berichten tot in detail te melden wat de directie aan het personeel had voorgelegd: 'De medewerkers dienen op positieve wijze samen te werken, er mogen geen in- of externe acties worden ondernomen, in werktijd mogen geen vergaderingen gehouden worden over het conflict, de jongens van het Ortthuis mogen niet worden beïnvloed, het waarnemend hoofd van het tehuis dient te worden geaccepteerd en men dient deel te nemen aan alle gesprekken die worden belegd'.⁶ Twee groepsleiders gingen niet akkoord met de eisen. 'Er was geen sprake van een situatie die dergelijke maatregelen urgent maakte. Men tracht nu de zaak te forceren.' Per 1 december kunnen beiden hun biezen pakken. Ook een derde collega krijgt de wacht aangezegd. Hij reageert al even verbouwereerd: 'Ik schijn te zijn weggelopen uit het gesprek, maar volgens mij was het gesprek afgelopen'. Na die ongemakkelijke biechtstoelprocedure slaat de vlam in de pan. De jongeren in het tehuis verklaren zich solidair met de getroffen personeelsleden.

Acties

Tot dan toe is Rep in zijn 2CV de enige razende reporter die zo nu en dan aan de Bosweg wordt gezien. Maar zodra de redactie van *Dingen van de*

dag lucht krijgt van het conflict, meldt verslaggever Frits Bom zich aan de poort van het Ortthuis.⁷ Via zijn microfoon kondigen de jongeren acties aan. Ze eisen de terugkeer van de ontslagen Van Neuren en ook de andere personeelsleden moeten weer in dienst worden genomen.

'Het hoofd vooral had voor ons veel betekenis', zegt een van de jongeren in de uitzending.⁸ 'We konden ermee opschieten alsof het een broer of een zuster was. We konden onze oren ook niet geloven toen hij ontslagen werd, toen hij op staande voet ontslagen was. We hebben nog steeds vertrouwen in en we hopen eigenlijk nog steeds dat hij terug zal komen.'

[Frits Bom:] Nu gaan jullie acties ondernemen, hè?

'Ja, we zijn nu van plan enkele stappen te gaan ondernemen, omdat we niet langer kunnen leven met de situatie. We willen dat de leiding die op on-

geldige gronden is ontslagen moet terugkomen. We willen dat alles in de normale staat terugkomt want wij zijn hier alleen maar de dupe van.'

'Over de aard van de acties zijn de jongeren om tactische redenen zwijgzaam', voegt de verslaggever er nog onheilspellend aan toe. En: 'De directeur van Zandbergen, Van Venrooy, wilde geen commentaar leveren'.

De jonge pupillen besluiten het Ortthuis te bezetten. Alle volwassenen worden gewelddoos uit het pand verwijderd, deuren worden gebarricadeerd en bij toerbeurt houden enkele jongeren de wacht. 'Men moet goed begrijpen dat wij hier niet voor ons plezier zitten', zeggen ze tegen Rep. Men ziet dit als een spelletje van ons, maar zo is het niet.⁹

▼ Een drukbezet huis rond 1910. Bovenop het dak is een windmolen te zien.
Archief Eemland AFT002002008

4 Maurice van Lieshout, *Thuis bij Zandbergen: 140 jaar jeugdzorg* (Utrecht 2014) 120
5 Ibidem
6 *Amersfoortse Courant* 1-11-1972
7 Wie de VARA inseinde zal wel altijd onbekend blijven. Een van de toenmalige pupillen beweerde met stelligheid dat Jilles van Neuren de pers inlichtte; zie de reactie op 'Hoe de carrière van de Vakantieman begon bij het Ortthuis in Amersfoort' op www.martinrep.nl. Van Neuren zelf sprak dat expliciet tegen in de *Amersfoortse Courant* 2-11-1972: 'Dit is helemaal van de jongens zelf uitgegaan en niet door mij gestimuleerd.'
8 *Dingen van de dag* 2-11-1972
9 *Amersfoortse Courant* 2-11-1972

▲ Willibrord Frequin
ANP 413722591

Belangenbehartiger

Geheel in lijn met de journalistieke mores van de VARA in die dagen, weet Frits Bom in dit conflict direct de *good guys* van de *bad guys* te onderscheiden. Door die geprononceerde journalistieke keuzes profileert hij zich als belangenbehartiger. Hij is van meet af aan op de hand van de jongeren, die zich naar zijn zeggen 'uiterst gedisciplineerd' gedroegen. Nog vóór hij directie of bestuursleden ook maar te woord heeft gestaan, betitelt hij hen reeds als *feodaal* en *autoritair*.

Zijn solidariteit met de pupillen gaat zóver dat hij besluit enkele nachten in het Ortt huis te blijven logeren. Rep: 'Ik kwam er alleen maar om zo goed mogelijke verhalen te schrijven. Aan Frits Bom hadden de jongeren meer. Frits ging dan ook een stap verder in zijn woedende reportages'.¹⁰ Dat je voor een objectieve weergave van feiten niet bij hem moest zijn, erkende Bom volmondig: 'Wij nemen stelling, maar daar komen we ook duidelijk voor uit'.¹¹

Dagelijks doet hij op de radio verslag. Als de jongeren overgaan tot bezetting van het Ortt huis, meldt hij in de uitzending: 'Directeur Van Venrooy, die ook van de jongens het gebouw niet in mag, heeft me zojuist meegedeeld, dat de reden van het ontslag van Van Neuren onder meer is, dat hij jaren geleden een nacht dronken is geweest en drie maanden geleden met een van de vrouwelijke personeelsleden is uit geweest'. (Commentaar van Van Neuren: "Dan begrijpt de directeur nog steeds niet waar het om gaat"). Frits Bom vervolgt in de uitzending: 'Andere personeelsleden zouden volgens de directeur niet zijn geschorst, maar "naar huis gestuurd" en dat is kennelijk heel wat anders. Inmiddels verloopt de bezetting door de jongens uiterst gedisciplineerd. De deuren die geen slot bezitten zijn gebarricadeerd en zojuist heeft men netjes met elkaar gegeten. Het merendeel van het weggestuurde personeel heeft de hele dag voor de deur gestaan. Directeur Van Venrooy zal nog geen maatregelen nemen. Vannacht zal er door volwassenden wel wacht worden gelopen rond het huis, maar dat willen de jongens niet en daar hebben ze de directie al van in kennis gesteld'.¹²

Ultimatum

Het nieuws over de bezetting verspreidt zich als een lopend vuurtje. *De Telegraaf*, *NRC Handelsblad*, *de Volkskrant*, *Trouw*, *Algemeen Dagblad*, *Het Vrije Volk*: alle grote dagbladen maken er melding van. Stadsverslaggever Rep weet zich voorlopig verzekerd van kopij, met het hoogoplopende conflict in zijn 'achtertuin'. Ook hij doet dagelijks verslag. 'Ondanks het feit dat er geen leiding is, loopt alles geordend. De tafels staan netjes gedekt, er wordt op tijd gegeten; er wordt koffie geschonken en koek rondgedeeld aan journalisten die "met de regemaat van de klok" het huis binnenstappen. In het kamertje waar een telefoontoestel staat, zijn continu jongelui aanwezig. Het apparaat is voortdurend in gebruik. Ze gingen gisteravond vol vertrouwen de nacht in. Er is een rooster opgesteld om wacht te lopen'.¹³

Vanmorgen hadden de bezetters er nog alle moed in, meldt de feuilleton even later. 'De provisiekast is opgemaakt, maar ook op andere wijze vindt fouragering plaats. De melkboer en de bakker zijn vanmorgen geweest. We hebben ons bevoorrad.'.

Een dag later meldt de radio dat de spanning tot 'rond het kookpunt' is gestegen. Het conflict escaleert. Het bestuur heeft de jongeren een ultimatum gesteld en geëist dat de bezetting wordt opgeheven. Zo niet, dan zal het Ortt huis worden gesloten. Mochten de jongeren evenwel hun bezetting staken, dan nog zouden tien van hen worden overgeplaatst; de zeven anderen zouden mogen blijven (vier bewoners waren reeds door hun ouders opgehaald). Wie er dan uiteindelijk mogen blijven, wordt in overleg met de jongens geregeld, kondigde het bestuur aan.

De ontslagen leidinggevendenden van het Ortt huis zijn woedend over het ultimatum. 'Kinderen worden nu gedwongen over kinderen te beslissen'.¹⁴ De jongeren daarentegen reageren kalm en vastbesloten. Ze verwerpen alle eisen en laten zich niets aan het ultimatum gelegen liggen.

Frits Bom voorziet het nieuws bij *Dingen van de dag* meteen van commentaar: 'Het is een bijna ongelooflijke situatie. Een bestuur dat in onderhandeling treedt met jongens vanaf 12 jaar, daarbij meedeelt dat ze in het Ortt huis geen toekomst

meer hebben en dan vervolgens eist dat die jongens daar *ja* tegen zeggen. De bezetting gaat dan ook door. Directeur Van Venrooy is niet tot commentaar in staat. Hij is ziek, zo heet het dan.' Frits doet verslag vanuit het bezette pand: 'Ik kijk naar buiten en zie dat personeelsleden en het ontslagen hoofd voor de deur staan. En dat is al bijna 49 uur het geval. Plus een enorme oploop van belangstellenden uit Amersfoort'.¹⁵

Diezelfde dag meldt zich een tv-ploeg van KRO's *Brandpunt*, met de jonge verslaggever Willibrord Frequin.¹⁶ Een wonder van hoor en wederhoor, vergeleken bij zijn collega van de VARA. Frequin weet Van Venrooy wél voor de camera te krijgen. Wat was nou precies de reden van het ontslag van Van Neuren? Van Venrooy: 'Los van enkele indentele grieven of klachten die er natuurlijk ook wel zijn, maar waarvan ik meen dat het niemand's belang is om daar nu concreet op in te gaan – hoofdpunt is dat hij door zijn gedrag en door zijn persoon ongeschikt gebleken is, *helaas te laat gebleken is, kun je altijd zeggen*, voor de functie van hoofd van het Ortt huis'. Intussen gonst het van de geruchten: het *Reformatorisch Dagblad* weet te melden dat Van Neuren op staande voet is ontslagen nadat hij een vakantie hulp mee naar huis zou hebben genomen terwijl zijn vrouw met vakantie was.¹⁷

Personeel

Buiten, voor de deur van het bezette gebouw, maakt Frequin een praatje met Van Neuren en andere personeelsleden, die elke dag voor de poort wachten op de dingen die komen.

'Ik kan het er duidelijk niet mee eens zijn', zegt Van Neuren terwijl hij zijn schouders op haalt – jas met bontkraag, gehoornde bril. Waarom niet? 'Omdat de gronden voor ontslag juridisch niet haalbaar zijn.'

Frequin duikt met zijn neus in de papieren. 'De directie zegt dat u vertrouwelijke stukken aan derden gegeven zou hebben.'

Van Neuren: 'Als een jongen met "derde" wordt bedoeld, ja, dat is waar. Ik neem weleens een psychologisch rapport door met een jongen.'

'U zou ook de therapie van Zandbergen doorkruist hebben.'

10 www.martinrep.nl/helden/fritsbom.html
11 *Amersfoortse Courant* 10-11-1972
12 *Dingen van de dag* 1-11-1972
13 *Amersfoortse Courant* 2-11-1972
14 *Amersfoortse Courant* 6-11-1972
15 *Dingen van de dag* 3-11-1972
16 *Brandpunt* 4-11-1972
17 Geciteerd in *Amersfoortse Courant* 6-11-1972.

TELEGRAM

11561
AMSTERDAM
250

Overzenden
Antwoord
LX
Afschrift
Administratierecht
St.
Terug

Wett. stelling door
Controle door

Overgesonden/Overgesproken door
Overgesproken aan

Naam en adres aan
Opgen. door

Tel.
Giro-nr.
Kas
Roket
Klas
Nr.
Wett.-tal
Datum en tijd
Dvrs

3490-
15409

X

qgb

my zandbergen
bosweg 10 Amersfoort

f

AMERSFOORT

17

20

67

4/11 1016

115206

=tm3= drs j denuyl weldam 5 buitenveldert =
h wiegel leidsegracht 25 =
mr h vanmierlo herengracht 38 amsterdam =

wij jongens en bezetters van het ortthuis in amersfoort doen
een dringend beroep op u werkelyk alles in het werk te stellen ons
tehuis niet te laten sluiten door bestuurders die geen idee hebben van
onze problemen stop wy willen hier blyven stop we zien het niet meer =

bezetters ortthuis +++

11A dubbel (zwart) - (170 000 - 111 - 71) - L 773 - 105196v

STAATSBEDRIJF DER PTT

▲ Het telegram dat de bezetters verstuurd aan Tweede-Kamerleden.
Van Lieshout, Zandbergen 121.

‘Ja, dat zeggen de heren psychiaters waarschijnlijk.
Maar waarschijnlijk kunt u dat beter aan al het
personeel vragen en alle jongens die in het huis
wonen.’

‘U bent het er niet mee eens?’

‘Absoluut niet.’

‘Ze zeggen ook dat de aanleiding voor het ont-
slag gedragingen met een vrouwelijk personeels-
lid zijn.’

‘Dat zeggen ze, ik begrijp niet welke gedragin-
gen ze bedoelen. Er is inderdaad een meisje bij mij
op de flat geweest, tot ‘s avonds half zeven. Niet
tot ‘s nachts drie uur.’

De naaste collega’s van Van Neuren spreken
schande van diens ontslag. ‘Gewoon belachelijk’,
zegt een man met een volle baard. ‘Slaat gewoon
nergens op. Gewoon gezocht, volgens mij. Hele-

maal niet steekhoudend.’ Een andere medewer-
ker, bij de poort: ‘Net als alle anderen heb ik me
solidair verklaard met Van Neuren.’ U vindt de ont-
slagreden onjuist? ‘Ja, ik heb vertrouwen in hem.’
Een derde zegt: ‘Ik heb hem beleefd als een bij-
zonder goed hoofd.’ Een vierde, lurkend aan zijn
pijp: ‘Ik vind het onzinnig wat hier aan de hand is.
Volstrekt oneens.’

Frequin: ‘Het doorkruisen van de therapie blijft
de voornaamste reden van het ontslag. De heer
Van Neuren zou volgens het bestuur dusdanige
gesprekken voeren met de jongens, dat het voor
de psychiater onmogelijk is, om zijn werk te doen.’

Van Venrooy: ‘Hij gaat méér doen, zo is geble-
ken, dan hij als hoofd van het huis zou moeten
doen. Dat gaat ten koste van de behandeling van
pupillen. Of ze zich daar bewust van zijn of niet.’

Hij is kortom volgens het bestuur niet capabel?
‘Niet voor deze functie.’

Een van de psychologen van Zandbergen be-
schouwt het conflict minder als een persoonlijke
vete: ‘Deze kinderen hebben drie maanden in de
vernietiging gelegen door een conflict. En of ik nu
de schuldige ben of de heer van Neuren, of het
bestuur of wie dan ook – deze jongens zijn, zonder
dat ze er iets aan konden doen, het slachtoffer.’

Muurvast

Aan het eind van donderdagmiddag vindt een ge-
sprek plaats tussen de directie en een delegatie
van de bezetters. Eerder die middag hebben ze
dat nog geweigerd. Een deel van de jongens zit
nog op school; ze wilden eerst overleg in eigen
kring. Geen van beide partijen weet hoe het ver-
der moet. De zaak zit muurvast.

Als gevolg van de landelijke media-aandacht
komt er een hausse aan adhesiebetuigingen bin-
nen. Van andere instellingen, actiegroepen, jeugd-
beschermers, kinderrechtters. Er is contact met
gemeenteraadsleden. Telefonisch en aan de deur
wordt onderhandeld met ouders, journalisten en
vroegere leidinggevend. Docenten van sociale
academies bieden de jongeren genereus hulp aan,
maar die weigeren hen in huis toe te laten. ‘Dat
vinden we ook wel terecht. Dat begrijpen we. We
hebben een lange lijst gemaakt van medewerkers
die desnoods veel tijd ter beschikking kunnen stel-

len, desnoods meerdere dagen en weken, om werk
te doen wat de jongens van ons zouden vragen.’

Cameraploegen van *Achter het Nieuws* en *Brand-
punt* worden wel binnengelaten en zo zien tv-kij-
kers de rokende tieners in een vergaderzaal die is
omgedoopt tot crisiscentrum. Er scharrelt een wit-
te muis over tafel. De enige jongen die in de uit-
zending aan het woord komt, is goed van de tong-
riem gesneden. Hij pleit voor terugkeer van de ont-
slagen Jilles van Neuren. ‘Tot voor kort mocht je
‘s avonds niet naar buiten. Iedereen hing om ieder-
een heen, iedereen begon iedereen te irriteren.
In de avonduren komen meestal de uitbarstingen.
Personen die al twee, drie dagen in de clinch liggen.
Die komen dan tot uitbarsting. Dan moet je leiding
hebben. Een toezichthoudend persoon.’¹⁸

De bekende tv-recensent Nico Scheepmaker
schrijft daags daarna in zijn populaire rubriek
Kastje kijken over ‘bezetters, die hoog opgaven van
hun ontslagen directeur Van Neuren, die ook van
zijn collega’s een goed getuigschrift meekreeg,
maar door het bestuur niet capabel wordt geacht.
Ik koos onmiddellijk partij voor Van Neuren, maar
nog beter zou het zijn als er voor zulke gevallen
een onfeilbare computer bestond waar je alle ge-
gevens plus alle ontbrekende gegevens in kunt
stoppen, waarna de kijkers het feilloze antwoord
kan worden gegeven wie er nu eigenlijk in zijn recht
staat.’¹⁹

Tweede Kamer

De bezetters zetten hun plannen om de publieke
opinie te beïnvloeden onverdroten voort. De media-
mieke acties voeden het vermoeden dat de jonge-
ren daarbij door volwassenen werden geholpen.
Ze staan met een grote foto op de voorpagina van
dagblad Trouw (‘Jonge bezetters aan de maaltijd’)
en ze sturen een telegram aan fractievoorzitters
van de Tweede Kamer Joop den Uyl (PvdA), Hans
van Mierlo (D66) en Hans Wiegel (VVD):

*‘wij jongens en bezetters van het ortthuis in
amersfoort doen een dringend beroep op u
werkelyk alles in het werk te stellen ons huis niet
te laten sluiten door bestuurders die geen idee
hebben van onze problemen stop wij willen hier
blijven stop wij zien het gewoon niet meer.’*²⁰

¹⁸ *Brandpunt* 3-11-1972

¹⁹ *Nieuwsblad van het Noorden* 4-11-1972

²⁰ Geciteerd door Van Lieshout, Zandbergen
121.

▲ Reina van Mourik, 2023
Foto auteur

De oproep is niet aan dovemansoren gericht. Jan Terlouw (D66) komt naar Amersfoort voor een persoonlijk onderhoud met de bezetters. De vrouw van Frans Andriessen (KVP), Carla, brengt een kist appels, 'vergezeld van KVP-stickers en voorlichtingsmateriaal' en een brief van de katholieke voorman. Dergelijke adhesiebetuigingen leveren ook prompt reacties op, waaruit blijkt dat de jongeren niet louter op sympathie kunnen rekenen. 'Mr. Andriessen van de KVP zendt bloemen naar het stelletje a-sociale kinderen, die in Amersfoort het Ortt huis bezetten', briest een lezer in een ingezonden stuk in de *Leeuwarder Courant*. 'Kun je zo'n partij nog ernstig nemen?'²¹

Het is verkiezingstijd; de campagne is in volle gang. Aan het eind van diezelfde maand, op 29 november, zullen de Tweede-Kamerverkiezingen volgen, die pas leiden tot het kabinet-Den Uyl na een lange formatieperiode van 151 dagen – het record tot dan toe.

Gemoedelijk

Hoe grimmig de situatie in de berichtgeving soms wordt getekend, en hoeveel grote woorden er over en weer worden gebezigd, op de keper beschouwd verloopt de bezetting van het Ortt huis gemoedelijk. De meesten van de zeventien bezetters gaan overdag gewoon naar school. De pupillen uit de tehuizen van Zandbergen volgden zoveel mogelijk het reguliere onderwijs: de mavo aan de Leusderweg, de school aan de Kapelweg, de huishoudschool aan de Bekensteinselaan, en nog zo wat scholen. Ze waren wel verspreid over verschillende scholen, want een concentratie zou wel veel vergen van leerkrachten, vertelt Reina van Mourik, die indertijd als adjunct-hoofd werkzaam was op Treekerbergje, een andere Amersfoortse vestiging van Zandbergen. Dat was een opvanghuis voor meisjes. 'Via ontmoetingen op school en in de stad met de jongens uit het Ortt huis, kregen zij wel iets mee van de bezetting. Ze zouden het ook op tv hebben kunnen zien. Maar ik kan niet zeggen dat er veel ophef over was.' Gevraagd naar een typering van de pupillen, zegt Reina: 'Wij waren de laatste post vóór de gesloten inrichting' – dat zegt wel iets over de ernst en aard van de problematiek. Het ging om veelal vroegwijze jongeren: tieners, jongvolwasse-

'We hebben niets meer te verliezen'

Het jaarverslag van Zandbergen over 1972 moet wel knarsetandend zijn geschreven. Het bestuur kan het conflict in de terugblik uiteraard niet negeren, 'al hebben we wel sterk de neiging daartoe', schrijft de rapporteur. 'De emoties die er om heen zaten, waren zo sterk, dat we ze ten dele wel moeten verdringen om verder te leven.' Het bestuur erkent dat ook schaamte meespeelt bij de aarzeling om er verslag van te doen, 'omdat dit gebeuren ons op deze wijze overkòmen is en wij ons machteloos voelde in een drama waarin wij onze rollen speelden'.²²

Omdat een objectief verslag 'ten enenmale onmogelijk' wordt geacht, heeft men een vluchtroute gevonden: één van de jongens heeft naderhand een schoolwerkstuk over de bezetting gemaakt. Uit zijn versie publiceert het bestuur een (gekuiste?) selectie. Een handvol citaten, vanuit het crisiscentrum:

Over de eerste bezettingsdag: 'Het was omstreeks 11.30 uur en we waren toch in zekere zin allemaal, stuk voor stuk, een beetje bang. Een jongen had een rooster gemaakt waarin ieder zijn taak stond. Om 11.55 uur werd aan elke volwassene gevraagd

of zij het huis wilden verlaten en aan dit vriendelijke, maar wel dringende verzoek werd gevolg gegeven. De bezetting was een feit...'

De dag na het verlopen van het ultimatum: 'We gaan toch door met bezetten, we hebben niets meer te verliezen. Het weekend gaan we wat meer aan ontspanning denken. We beginnen het leefklimaat beter te maken door de muren te gaan verven. Als de politie komt, plegen we lijdelijk verzet. ... We kopen alles op rekening van Zandbergen.'

6 november: 'De spanning wordt ondraaglijk. Er zijn er die het niet meer zien zitten.'

8 november: 'De hele dag hebben de bemiddelaars zitten praten. Volgens Frits Bom zit er schot in de zaak. 's Avonds horen wij tot onze grote vreugde dat al onze eisen zijn ingewilligd behalve de kwestie van het hoofd. We zagen toen dat dat geen haalbare kaart meer was en toen lieten we die eis vallen. In de groep is besloten dat donderdag om 19.00 uur de bezetting zal worden opgeheven. Er zal een grote Amerikaanse fuif worden gegeven.'

nen. Ze waren opvallend vaak afkomstig uit de Randstad, met name Utrecht en Rotterdam.²³

Als de bezetting een paar dagen oud is, krijgt het bestuur van Zandbergen ook te maken met verzet uit eigen geledingen. Het hoofd van een tehuis uit Hilversum steekt zijn nek uit. De jongens mogen niet worden overgeplaatst, vindt hij. Zijn aanbod om als bemiddelaar op te treden wordt van de hand gewezen. De partijen graven zich steeds dieper in. De personeelsleden die tot dusver achter het beleid van directeur Van Venrooy stonden, kiezen openlijk partij voor de ontslagen collega's. 'Ze zijn bereid alle gevolgen voor hun rekening te nemen', weet Frits Bom te melden. De jongeren 'lopen hier fluitend om me heen', rapporteert hij, 'en kondigen aan de bezetting tot het bittere eind vol te houden'.

Bom en de bezetters bellen vrijwel de ganse dag. 'Geen gezellig praten met deze en gene, maar

een continu overleg met iedereen die bij het conflict betrokken is', meldt Martin Rep. 'Valt me nog mee dat de telefoonlijn niet afgesneden is', zegt Bom tegen de verslaggever.²⁴

*'Hup, Ortt huis, hup,
't Bestuur laat ons in ons hempie staan.
Hup, Ortt huis, hup,
maar wij trekken ons daar niets van aan.
Hup, Ortt huis hup.'*

Onder begeleiding van een paar gitaarakkoorden openen de bezetters schuchter zingend de VARA-uitzending van 6 november 1972. Frits Bom neemt het over: 'De kritiek op het bestuur van het nu al zes dagen bezette Ortt huis van Zandbergen, wordt met het uur heviger. Opnieuw heeft het personeel van een ander tehuis het beleid om het Ortt huis te sluiten afgekeurd. Het dringt er bij het bestuur

²¹ *Leeuwarder Courant* 4-11-1972

²² Archief Eemland, archief Maatschappij Zandbergen te Amersfoort 1874-1950 (bnr 0836) 25, jaarverslag 1972. De rapporteur was maatschappelijk werker J.W. Romeijn.

²³ Interview auteur met Reina van Mourik, 1 februari 2023.

²⁴ *Amersfoortse Courant* 10-11-1972

op aan om de pedagogische en therapeutische situatie op korte termijn te herstellen. Het teruggaan naar de oude situatie betekent beslist geen gezichtsverlies, zo stelt men in een brief aan het bestuur. Ook is er inmiddels een oudercomité opgericht dat van het bestuur precies hetzelfde eist. Bovendien onderzoeken de ouders vandaag de mogelijkheden van een kort geding. Verder zullen vandaag enkele voogdijverenigingen in actie komen om het tot dusver koppige bestuur tot andere gedachten te brengen.'

Leuk nieuws is er ook: er zijn drie grote taarten bezorgd door de stichting Neurose. Lekker hoor, beaamt een van de jongeren, maar 'wat we graag zouden willen, om de avond tussen 19 en 20 door te brengen met een goochelaar of een clown, of weet ik-wat, die belangeloos wat amusement brengt, want de avonduren zijn de uren waarin je je het meest verveelt. Dus als er iemand is, zouden we graag willen dat-ie op zou bellen.' Vervolgens lepelt hij het telefoonnummer op. Later zal blijken dat de oproep tot welgeteld twee reacties heeft geleid, 'waaronder één van iemand uit Den Haag die een lezing wilden houden over het africhten van honden'.²⁵

Demonstratie

Om op alle niveaus aandacht te vragen voor hun zaak, hebben de bezetters een dag later in de binnenstad een demonstratie georganiseerd. Via scholen in de stad zijn 2000 folders verspreid met oproepen om mee te lopen. De deelnemers zouden vanaf de Varkensmarkt naar de Bosweg trekken, onderweg scanderend: 'Ortt huis blijft!' Maar, meldt het radioprogramma *Echo* (KRO) die avond, 'Amersfoort is het demonstreren nog niet zo gewend'. Er komen 'een halve man en een paardenkop' die, begeleid door twee motoragenten, in de regen door Amersfoort zeulden met enkele spandoeken'.²⁶ Enkele tientallen demonstranten overhandigen bij het kantoor van Zandbergen een petitie met 450 handtekeningen. Bestuurslid H.H. Scholten neemt ze in ontvangst. 'Als jullie willen dat het Ortt huis open blijft, komen wij al dicht bij elkaar', zegt hij diplomatiek, 'want dat willen wij ook'.²⁷ Veel indruk maakt het protest niet.

Bemiddelaars

Na het weekend – de bezetting begon op woensdag – wordt aan beide zijden een bemiddelaar aangewezen, in een poging de impasse te doorbreken. De jongens kiezen voor Frits Bom, die na enig aarzelen die rol op zich neemt. Gedurende de bemiddelingsfase zal hij zich verder onthouden van verslaggeving. Het bestuur schuift socioloog drs. Ab van der Heiden als onderhandelaar naar voren. Intussen dreigen ouders het bestuur met een kort geding om te voorkomen dat kinderen tegen hun zin worden overgeplaatst.

Het is voor tv-kijkers en radioluisteraars even wennen, met Bom in zijn nieuwe rol in het conflict. De VARA-man duikt opeens op in de tv-uitzending van *Hier en nu* (NCRV). Voorafgaand aan het eerste overleg blaast hij hoog van de toren: 'Er zal heel wat moeten veranderen aan het bestuur. Er is wel gebleken dat dit bestuur bepaald niet deskundig is en zeker niet berekend voor de taak. Niet alleen dit bestuur, het is tekenend voor de inrichting in Nederland, die veelal geleid worden door feodaal, autoritair ingestelde mensen, die veel te ver van de wezenlijke problematiek af staan. Die ook geen communicatie hebben met hun leiders in de tehuizen. Die afstand is veel en veel te groot. Mogelijk slaat dit ook over naar andere tehuizen.'

Dieptepunt

De verhoudingen zijn op een dieptepunt, constateert Rep al na een paar dagen in de krant.²⁸ Van Neuren reageert met 'genoegen' op het bericht dat Venrooy zich ziek heeft gemeld. Op haar beurt laat het bestuur weten dat geruchten over ingrijpen van de politie geheel passen in de strategie van Van Neuren, zoals hij die aan directeur Van Venrooy bekend heeft gemaakt: 'Ik zal heel Zandbergen kapot maken, omdat ze mij hebben weggewerkt'.

In een hoofdredactioneel commentaar wast de *Amersfoortse Courant* de deskundigen de oren. Ze staan erbij en kijken ernaar. Waarom houden ze zich zo muisstil en afzijdig? 'Er komt nu een bemiddelingspoging die meer op onderhandelingen, een strijd om het gelijk en het touwtrekken om de grootste concessies lijkt, dan om een werkelijke bemiddeling. De woordvoerder van de bezetters heeft al laten weten dat hij hoge eisen zal stellen. Alsof het

om het afsluiten van een cao zou gaan. En intussen blijven degenen die werkelijk als bemiddelaars zouden dienen op te treden toekijken hoe de hele zaak in het honderd loopt. Psychiaters, psychologen, orthopedagogen en andere specialisten hebben met het conflict te maken, maar men heeft hun specialisaties niet nodig om te kunnen concluderen dat hun onmacht meer schade aan de opvoeding van deze met een krankzinnige verantwoordelijkheid belaste jongeren doet, dan gerechtvaardigd is. De deskundigen laten hen nu over het lot van hun eigen kameraadjes beschikken. Als niet gespecialiseerde opvoeder sta je daar toch wel van te kijken'.²⁹

De bemiddelaars gaan voortvarend te werk. Op de eerste dag na hun aanstelling komt Van der Heiden kennismaken met de bezetters. Hij voert tot diep in de nacht gesprekken met Frits Bom. 'Er zit schot in, we zijn beiden zeer optimistisch'.³⁰

Tot verbazing van de beschouwers zijn de twee er na een dag onderhandelen al uit. Vrijwel alle eisen van de bezetters worden ingewilligd. Alleen het ontslag van Van Neuren blijft gehandhaafd. Maar de groepsleiders mogen blijven en het Ortt huis blijft open. Frits Bom is 'de held van het Ortt huis', schrijft Rep in de kop boven de afronding van zijn artikelenreeks. Ook de psycholoog van Zandbergen roemt de inzet van de geëngageerde radioverslaggever. Bom zelf spreekt over een 'knieval' van het bestuur.

Eind goed al goed?

Zo wordt het oplaaierende strovuur snel uitgetrapt en komt er onverwacht rap een einde aan de bezetting, tot opluchting van alle betrokkenen en omstanders. Zelfs Van Neuren is blij met het resultaat. Hij legt zich neer bij het feit dat hij niet terugkeert. 'Ik heb altijd gezegd dat ik terug zou willen komen, maar ik zou een moeilijke situatie aantreffen, om met dezelfde mensen door te gaan'.³¹

Het bijleggen van de ruzie wordt met een groots feest gevierd. De *Amersfoortse Courant* plaatst een foto met uitzinnige jongeren tijdens de feestavond. Het *tableau vivant* van de aanwezigen toont iedereen die ook maar een rol heeft gespeeld in het conflict. Van Venrooy, groepsleiders, bestuursleden, bemiddelaars Frits Bom en Ab van der Heiden, journalisten, zelfs KVP-lijsttrekker Andriessen is van de

25 *Amersfoortse Courant* 9-11-1972

26 *Echo* 7-11-1972

27 *Amersfoortse Courant* 8-11-1972

28 *Amersfoortse Courant*, 4-11-1972

29 *Amersfoortse Courant* 7-11-1972

30 *Amersfoortse Courant* 10-11-1972

31 Ibidem

'Waar het conflict echt om ging snapte ik niet'

Verslaggever Martin Rep kijkt met voldoening terug op zijn verslaggeving over het conflict.³² Hij oogst er complimenten mee; de stukken knipt hij uit voor zijn sollicitatiemapje. Ruim vijftig jaar later is hij aanmerkelijk kritischer over zijn artikelen uit die roerige week in 1972. 'Het waren eendimensionale verhalen, naar de toenmalige norm in de Nederlandse journalistiek. Eigenlijk snapte ik niet goed waar het conflict tussen de directie van Zandbergen en de leiding van het Ortthuis werkelijk over ging. Het antwoord op die vraag staat dan ook helemaal niet in al die stukken die ik erover schreef. Ik heb het over 'verschillen van inzicht' in het te voeren beleid, terwijl de directie het hield op grensoverschrijdend gedrag van de directeur van het Ortthuis, die 's avonds thuis een minderjarige vrouwelijke medewerker zou hebben ontvangen. Maar ik lees nergens in mijn verhalen dat ik heb geprobeerd de oorzaak van het conflict echt boven water te krijgen, of wat die vermeende verschillen van inzicht nou precies inhielden. Eén troost: andere media gaven het antwoord evenmin.

Ik kan me niet herinneren dat ik een maand of halfjaar ná de bezetting ben teruggekeerd naar het Ortt-huis om het werkelijke verhaal op te schrijven: hoe gaat het nu met die jongens, wat speelde er nou echt, en zijn die problemen nu opgelost; in hoeverre was wat hier aan de hand was exemplarisch voor de veranderingen in de maatschappij van de beginjaren zeventig? Daar was geen tijd voor, het was *hit and run*. Er waren inmiddels nieuwe zaken die de aandacht vroegen. Het Ortt-huis was uit het oog en uit het hart.

Als ik later terugdacht aan de bezetting van het jongerentehuis, drong zich één gebeurtenis naar voren. Ik werd 's avonds laat gebeld vanuit het bezette Ortt-huis: er was weer een nieuwe ontwikkeling; de krant moest erover schrijven. Ik reed ernaartoe en klopte aan. Er werd voorzichtig gekeken wie het was. *Ha, Martin!* Ik werd in het halfdonker omstuwd door kinderen, een pakte mijn hand vast. De jongens dachten werkelijk dat mijn verhalen in de krant voor hen het verschil konden maken. Dat beeld van die jongens is me bijgebleven. Maar van niet één van hen herinner ik me de naam.'

partij. Het is een verzoeningsbacchanaal dat niet onderdoet voor de slotpagina van een aflevering *Asterix & Obelix*.

Enkele uren later, als de jongeren hun roes nog liggen uit te slapen, is *Dingen van de dag* alweer in de lucht. 'Voor het eerst in de 50-jarige kindbescherming zullen er geen kinderen meer tegen hun zin worden overgeplaatst. Was de bezetting op zich al een unicum, met de punten waarop de pupillen hun zin kregen, maakten ze geschiedenis.'

Verslaggever Frits Bom zit weer achter de microfoon en zwaait zijn alter ego, onderhandelaar Bom, nog even lof toe. De bezetting van het Ortt-huis mag dan voorbij zijn, de kindbescherming is zó gebrekkig georganiseerd dat conflicten 'zijn ingebouwd in het systeem. Ze kunnen op elk ogenblik, op elke plaats uitbreken. Het beleid van de kindbescherming faalt.' Niet voor niets heeft hij in de overeenkomst laten opnemen dat er een onderzoek zou komen naar de organisatiestructuur van Zandbergen.

Eind goed, al goed, lijkt de conclusie. En ze leefden nog lang en gelukkig.

Staartje

Maar zo eenvoudig ligt het toch niet. Al kort na de feestavond zegt drs. Ed Jansen namens directeur Van Venrooy in *Vrij Nederland* dat met de Ortt-huis-bezetting is aangetoond 'waartoe democratisering van een inrichting kan leiden'. Uit die woorden wordt wel duidelijk hoe de kring van het bestuur er op terugblijkt. Meer autonomie voor het kind, meer inspraak in de besluitvorming. Een snel uitgevoerde telefonische enquête van het weekblad onder 30 directieleden van kindertehuizen bevestigt het vermoeden dat uit de Ortt-huis-affaire conclusies worden getrokken die in het nadeel van pupillen zullen uitvallen. Een commentator in de *Leeuwarder Courant* voegt er aan toe: 'Het lijkt me sterk dat de inspraak binnen de patriarchale structuren van de kindbescherming getolereerd wordt. En sommige collega's zullen niet nalaten vanaf nu iedere poging van de pupillen tot het krijgen van inspraak stelselmatig de kop in te drukken. In elk geval blijft het bestuur, dat voor de moeilijkheden verantwoordelijk kan worden gesteld, op zijn post'.³³

Met de kennis van nu is vast te stellen dat het bestuur in communicatief opzicht steken liet vallen en er te weinig blijk van gaf aan te voelen hoe de tijdgeest veranderde. De omslag van de autoritaire naar een meer democratische opvoedingsstijl, met meer oog voor de eigen vrijheid en inbreng van kinderen, zou zich ook binnen de muren van de jeugdbescherming moeten voltrekken. De nieuwe werkelijkheid drong zich langzaam, schoksgewijs, via opeenvolgende conflicten, aan hen op.

Ook de bestuursstijl gaat op de schop. Een *beleidsgroep*, met twee groepsleiders, twee hoofd-leiders en drie stafmedewerkers, moet een democratischer organisatie maken. Tijdens de vergaderingen is er een publieke tribune voor alle personeelsleden. Personeel krijgt meer inspraak bij solli-

citatie- en opnameprocedures, er wordt een ondernemingsraad gekozen en in enkele tehuizen functioneren groepsraden van kinderen.

Maar in 1977 concluderen de beleidsgroep en het bestuur gezamenlijk: 'Hoewel vele pogingen in het werk zijn gesteld, heeft men eigenlijk nooit meer echt "greep" gekregen op de jongeren en is het niet gelukt een goed behandelingsklimaat te creëren. Dit moet gaandeweg een demoraliserende werking hebben uitgeoefend, zowel op de jeugdigen als op medewerkers'.³⁴

Trekerbergje

Het Ortt-huis-conflict heeft ook een infecterende werking gehad op het klimaat in andere huizen. In 1976 bezetten de meisjes hun tehuis, Trekerbergje. 'Ik ben er van overtuigd dat ze toen "geleerd" hebben van de ervaringen in het Ortt-huis', zegt Reina van Mourik, die inmiddels afdelingshoofd was in Trekerbergje.³⁵ Niet toevallig valt de bezetting samen met de komst van het Jongeren Advies Centrum (JAC) naar Amersfoort. Het JAC wordt gerund door kritische welzijnswerkers en biedt rechtstreeks hulp en advies aan jongeren. Zij hebben forse kritiek op de traditionele hulpverlening; die is in hun ogen 'autoritair', zou vooral gericht zijn op 'disciplineren' van jongeren en bovendien veel te bureaucratisch werken. Van Mourik: 'De bezetting bij Trekerbergje trok geen landelijke aandacht, maar de gevolgen waren groter. Het adjunct-hoofd, mijn naaste collega, moest het veld ruimen en de meisjes kregen meer inspraak. Na afloop van het conflict waren de verhoudingen zó verzeikt dat verscheidene pupillen moesten worden overgeplaatst. En uiteindelijk kostte die affaire directeur Venrooy de kop.' Hij wordt op non-actief gezet en de stafleden nemen de dagelijkse leiding over tot er een opvolger is benoemd.

Nog vóór het eind van de jaren zeventig worden zowel het Ortt-huis als Trekerbergje gesloopt. Maatschappij Zandbergen begint gretig aan een nieuw hoofdstuk van haar lange geschiedenis.

³² Voor dit artikel sprak de auteur op 3-1- en 13-2-2023 met Martin Rep (1946), gepensionerd journalist te Bussum. Ook maakte hij gebruik van diens terugblik, gepubliceerd op martinrep.nl. Rep werkte van 1970 tot 1976 bij de *Amersfoortse Courant* en was later eindredacteur bij nieuwsmagazine *NieuwsNet*, de *Volkskrant* en de *Gelderlander*. Hij publiceerde *De Meidoornstraat: opgroeien tussen kerk en communisten tijdens de Wederopbouw* (Zaandam 2020) en schrijft een biografie over de Zaanse voetbalbal-international Piet Kruiver (1938-1989).

³³ *Leeuwarder Courant* 16-11-1972

³⁴ Informatie uit deze twee alinea's is ontleend aan Van Lieshout, Zandbergen 124-126.

³⁵ Interview auteur met Reina van Mourik, 1-2-2023.